

Juozas Balčikonis
Rinktiniai raštai, t. 1.
V: Mokslas 1978

1952

Gogolio raštų vertimai į lietuvių kalbą⁶⁶

Visiems gerai žinomas dalykas, kad tarybų santvarkos metais knygos leidžiamos ne tik kelis kartus didesniais tiražais, kaip buvo pirmiau, bet ir į jų kalbą žiūrima daug rimčiau. Kaip kitų raštų, taip ir vertimų kalba žymiai pagerėjo palyginti su prieštarybinių laikų kalba. Valstybinės leidyklos reikalauja, kad vertimų kalba būtų taisyklinga, sklandi ir gyva. Leidyklų redaktoriai atsidėję rūpinasi, kad knyga neišeitų su kokiais kalbos trūkumais. Tuo galime įsitikinti palyginę vertimus, pasirodžiusius prieš tarybų santvarkos įvedimą ir dabar vėl išleistus jau tarybiniais laikais. Tam faktui pavaizduoti imame Gogolio poemos „Mirusios sielos“ vertimą. Vertė M. Miškinis.

Pirmasis „Mirusių sielų“ leidimas išėjo 1938 metais, antrasis — 1946, trečiasis — 1950 metais. Ta proga reikia pažymėti, kad pirmojo leidimo tiražas yra 2000, o trečiojo 6000 egzempliorių, vadinasi, tris kartus didesnis. Bet mus ne mažiau džiugina, kad kartu su tiražo padidėjimu pakilo ir kalbos gerumas. Paskutinio leidimo kalba daug švaresnė, ištaisytas nemažas skaičius klaidų, buvusių pirmajam leidime. Kalbos pagerėjimą gali parodyti čia paimti keli pavyzdžiai.

1. iš *dalies* (I leidime klaidingai: *dalina*) galima pateisinti psl. 214.
2. *Varstas su skaitmeniu* (I leid.: *su skaitline*) 227.
3. *esą prasčiau* (I leid.: *aršiau*) *negu... karštligė* 200.
4. *ištižėliai ir slunkiai* (I leid.: *tiuriukai ir baibokai*) 197.

5. *Tokia pat stipri ir nuostabiai* (I leid.: *stebėtina*) *gerai susiūta buvo Sobakevičiaus figūra* 95.

6. *užmiršęs... visus jo laukiančius papelkimus* (I leid.: *ištaras*) 93.

7. *Toks šaukus vyras* (I leid.: *malačius*) 64.

8. *Stovėjo su kandikliu* (I leid.: be „su“) *rankoje* 86.

9. *baltas degutas, makalynė, tarškalynė, kiau-lė su ragais* 197, o toj vietoj I leidime: *Andronai važiuoja, klekmenė, beliberda, minkštai išvirti batai* (Andronų jedut, čepuča, beliberda, sapogi vsmiatku!).

10. *Suk tavo velniai, nešdinkis pas savo bobą, šmiki* (I leid.: *fetiuke* — rus. „fetiuk“) 74.

Kaip matome, šitas taisydas nėra labai vykęs: žodis „šmiki“ yra polonizmas, jį galima pakeisti ne vienu lietuvišku žodžiu, turinčiu niekinamą reikšmę (*žioplys, išvėpėlis, ištižėlis*...).

11. *Manilovas bus poniškesnis* (I leid.: *velikatnesnis*) už *Sobakevičių* 62.

Žodis „velikatnesnis“, pavartotas pirmajame leidime, lietuviui visai nesuprantamas; vertėjas jį paėmė iš rusiško žodžio „povelikatnei“, atsiradusio liaudies kalboj kontaminacijos keliu iš žodžių „delikatnyj“ ir „velikij“. Taisydas į „poniškesnis“ irgi nėra geriausias, greičiau tiktų žodis „malonesnis“ ar „švelnesnis“ arba „mandagesnis“; „poniškas“ nereiškia „delikatnas“.

12. Vietomis antrojo leidimo redaktoriai, rodos, taiso ką be didelio reikalo. Štai psl. 221 randame: *kasosi pakaušį*, o I leidime: *krapšto pakaušį*. Tarp žodžių „kasosi“ ir „krapšto“ čia kokio skirtumo nematyti.

Iš to matome, kad daug kalbos negerumų iš pirmojo leidimo pašalinta, bet reikia pasigailėti, kad nemaža dar palikta. Iš palikusių paprasčiausios yra žodyno ir sintaksės klaidos, yra kiek ir nevykusiai išverstų rusiškų idiomų. Tų visų klaidų negali šioj vietoj kelti, apie jas turės pagalvoti naujo leidimo redaktoriai, o čia bus duodami tik jų pavyzdžiai. Pradėsime nuo žodyno klaidų ar tik tam tikrų jo netikslumų.

1. *govėda* psl. 9 = *minia, pulkas, būrys*.

2. *vienu ypu būtų pravažiavę vieną stotį* 92 = *tuo pradėjimu, iš karto*.

3. *jis tiesiog apglumo* 278 = *apsvaigo, apkvaišo*.

4. *Dvaro ūkis buvo nualintas ligi paskutiniųjų* 243 = *buvo nuplėštas, sugriautas*.

5. *naktimis įniko jie lėbauti* 259 = *užti, linksmintis, gerti*. Plg. lenk. „labować“, vok. „laben“.

6. *pats būtų pabuvojęs... visose tarnybose* 259 = *pabuves visose tarnybose, buvo perėjęs visas tarnybas*.

7. *ak, kokis smeigtukas!* 187 = *o, koks smeigtukas!*

8. *ar a sklando aukščiau* 137 = *erelis s. a.*

9. *įtikti mokytojams ir perdėtiniams* 230 = *viršininkams*.

10. *ištikus nelaimei, pirmas tave apleis* 230 = pames, paliks.
 11. *atsidurti sunkiose gyvenimo apyčiose* 216 = aplinkybėse.
 12. *Taip mintydavo pilietis* 247 = galvodavo.
 13. *pajusti mirtiną nuobodulį* 24 = mirštamą, baisų.
 14. *Argi džiu gu išgirsti blogą nuomonę apie save* 247 = smagu, malonu.
 15. *žingeidus ir mokytas profesorius* 272 = smalsus.
 16. *Dėl galimumo pralobti jis neabejojo* 319 = Dėl galėjimo. Daiktavardžių su priesaga -umas ir -ybė iš neveikiamųjų dalyvių gyvoji kalba nepažįsta. Vadinasi, nėra nei žodžio „galimybė“, todėl nevertotinas pasakymas „neturėjau galimybės“ (= negalėjau) ir t. t. Vietoj žodžio „nepriklausomybė“ ar „nepriklausomumas“ gyvoji kalba tegalėtų vartoti „nepriklausymas“ (Tautų nepriklausymas).
 17. *tik ką užmezgęs su juo pažintį* 238 = tik susipažinęs, tik suėjęs į pažintį.
 18. *nuo pačios pasaulio pradžios nebuvo sunaudota tiek laiko tualetui* 166 = suvartota.
 19. *nedaug teks pridėti prie to, kas skaitytojams jau žinoma* 18 = reiks.
 20. *o kai arčiau prisiziūri, tai pamatai daugybę ypatybių* 24 = įsiziūri.
 21. *Seseriai pasiunčia medžiagėlės* 188 = nusiunčia.
 22. *Kambaryje, kuris buvo skirtas miegoti, tilpo daiktai* 273 = buvo padėti, sudėti, buvo.
 23. *musių eskadronai... didelėmis krūvomis nutupia ant cukraus* 13 = sugula, nusileidžia.
 24. *neparduoti dėl aukštos kainos* 165 = didelės, brangios.
 25. *dvarponis 5, dvarponė* 53 = dvarininkas, dvarininkė. Plg. ūkininkas, daržininkas.
 26. *paruošė tave [trikinę] sumanus jaroslavietis muzikas* 250 = padirbo, padarė; buvo paruošta jam lova 79 = pataisyta, paklota. *Jis ruošėsi tam daugiau negu dvi valandas* 12 = taisėsi (į balių).
 Žodis „ruošti“, „ruošti“ reiškia eiti namų apyvoką, tvarkyti kambarius: „Moterys apsiruošė ir išėjo linų rauti“. „Ruošti kam“ (su naudiniu) gyvojoj kalboj nežinoma, yra tik „ruošti į ką“ — taisyti į ką (ruošti į Vilnių, į kurortą). „Ruošti“ dar reiškia gerai ar greitai ką daryti, mokėti: „Jis gerai ruošia rusiškai“ (gerai jau kalba ar skaito). „Vaikas parėjęs alkanas suruošė pusę sūrio“ (su apetitu suvalgė)⁶⁷.
 27. *Prašau imti avienos* 98. *Labai prašau užkąsti* 55. *Prašau nesirūpinti, prašau dovanoti* 27 = prašom, prašyčiau.
 Mandagioji kalboj „prašau“ lietuviams nežinomas; tą žodį galėtų tam reikalui pavartoti kas sakydamas piktai arba šiuurščiai. Kitur, žinoma, jis vartotinas, pvz.: „Aš prašau, o jis neduoda“⁶⁸.

28. *Panašių gamtos stebuklų, beje, galima pamatyti įvairiuose istoriniuose paveiksluose* 9 = tiesą sakant.
 29. *visi staiga ims kalbėti vienam balsam* 174 = vienu balsu.
 30. *vietai to imame knygą* 257 = vietoj to, to vietoj.
 31. *liejo sroves ašarų ženkla n dėkingumo ponui miesto viršininkui* 11 = liejo sroves ašarų norėdamas išreikšti (rodydamas) dėkingumą ponui miesto viršininkui.
 32. *Jis pirmoj eilėj yra praktiškas žmogus* 272 = pirmiausia, visų pirma. *Kitaip ir nevadina, kaip... pirmos eilės šykštuoliu* 314 = didžiausiu šykštuoliu, balsiu šykštuoliu.
 33. *autorius visame kame labai mėgsta tikslumą* 18 = visur, visados.
 34. *akimirkai vos akys neaptemo* 261 = akimirka. *Kniskite žemę nesustodami nė minutei* 324 = nė minutės. Plg. *išėjo valandą iš namų, išvažiavo tris dienas į miestą*.
 35. *po kam dabar mirusieji muzikai* 183 = po kiek.
 36. *Dideliu vargu... įstojo jis pagaliau į kažkokį departamentą* 261 = Su dideliu vargu. Plg. *su mielu noru padėjo, su ašaromis prašė*.
 37. *O ar nėra ir manyje kokios Čičikovo dalelytės?* 249 = ar neturėčiau ir aš, ar nebūtų ir man kokios Čičikovo dalelytės.
 38. *Logikos jokios nėra mirusiuose muzikuose* 196 = su mirusiais muzikais.
 39. *Nieko negailėjo, kad taptų meili aukščiausiam laipsnyje* 187 = kad taptų kaip galima meilesnė.
 40. *kaip ten bebūtų, vis dėlto skaito knygas* 277 = kaip ten būtų, šiaip ar taip, vis d. s. knygas.
 41. *ką besutiktum, vis tai muzikas ar boba* 263 = ką sutiktum, ką tik sutiktum; nieko daugiau nesutiksi, tik muziką ar bobą.
 42. *galėjo, jam prašant, darbo valandas pratęsti* 142 = jo prašymu.
 43. *argi jo sielai to nemėgti* 250 = argi jo siela to nemėgs?
 44. *Nežinojo, kas atsakyti* 105 = ką atsakyti.
 Vartojimas paskutiniam sakinyje vardininko „kas“, žinoma, nėra kokia klaida, yra tik rytiečių kalbos ypatybė. Jei visas vertimas būtų rytietiška atliktas, tai tiktų ir tas, „kas“, bet vertimo kalba nėra rytietiška. Tarmių maišymas daro kalbą negyvą. Dar pvz. psl. 95 randame: „žiūrėjo į viršų“ ir „išivedė jį vidun“. Kas vartoja „į viršų“, turi vartoti ir „į vidų“ (kaip tyčia I leidime buvo „į vidų“, vadinasi, leidyklos redaktoriai be reikalo čia taisė).
 Vertime vietomis pasitaiko ir šiaip gyvajai kalbai svetimų dalykų, pvz.:
 45. *Labai dėkoju, aš sotus* 31 = Labai dėkui, aš sotus.
 46. *nesu toks išmokslintas žmogus* 34 = mokytas.
 47. *apsčiai įgijęs žinių* 264 = daug išmokęs, daug mokslo įgijęs.

48. *giriamai atsiliepęs apie knygas 274* = gerai atsiliepęs, pagyręs knygas.

49. *Viskas buvo nugręžta baliui pasiruošti 166* = daugiau nieko neveikė, tik taisėsi į balių.

50. *Ypatingų gabumų bet kuriai mokslo šakai jis neturėjo 231* = kuriai nors mokslo šakai. „Bet kuris“ reiškia „kiekvienas“.

51. *Čia buvo ir mokytojas, kuris nusilenkė mandagiai ir su šypsena 30* = šypsodamas.

52. *Žiemkenčiai tik ką imdavo šiaudėti, varpos dar nebūdavo užsimezgsios 265*. Žodžio „šiaudėti“ gyvojoj kalboj visai neteko girdėti, o vietoj „varpos užsimezgsios“ juk sakoma „išplaukėjusios“. Čia galėtum pasakyti: „Žiemkenčiai buvo jau bambly (bambluose), bet dar neplaukėjo. Žiemkenčiai pradėjo stabarotis, bet dar neplaukėjo“.

53. *tulžingi žodžiai jau plaukte plaukia iš jo lūpų (želčnyje reči) 311* = rūstūs žodžiai, rūstinga kalba.

54. *tūlas pulkininkas Koškariovas 305* = čia toks pulkininkas Koškariovas.

55. *Ir generolo juokas vėl nuaidėjo generoliškomis menėmis (po generalskim pokojam) 214* = kambariais, salėmis. „Menė“ raštų pramanytas žodis iš žodžio „priemenė“⁶⁹.

Kiekviena kalba turi savotiškų pasakymų, arba idiomų, kurios, išverstos pažodžiui į kitą kalbą, nebetenka savo prasmės. Ir čia randame keletą rusiškų idiomų, išverstų į lietuvių kalbą pažodžiui ir todėl lietuvių sąmonei nieko nebereiškiančių arba keliančių mums tokį juoką, kokį keltų, jei kas rusišką idiomą „kruglyj durak“ išverstų lietuviškai „apskritas kvailys“. Viena kita tokia idioma jau buvo čia iškelta, toliau duodame jų daugiau.

Pirmiausia reikia pasakyti, kad poemos pavadinimas „Miortvyje duši“ išverstas netiksliai. Rusiškas žodis „duša“ turi tokių reikšmių, kurių neturi lietuviškas „siela“. Rusiškas žodis „duša“ reiškia ir „baudžiauninkas“, vadinasi, geriau tiktų vietoj „Mirusios sielos“ išvertus „Mirusieji baudžiauninkai“, „Mirusieji žmonės“. Nieko labai negalėtum turėti prieš, jei būtų išversta „Numirėliai“ arba „Negyvėliai“.

Štai dar keletas tokių netikslių vertimų:

1. *kuris Prancūzijos miestas geriausias (rus. lučšij)? 30*. Rusiškas žodis „chorošij“ reiškia ne tik „geras“, bet ir „gražus“, todėl, turint galvoj Paryžių, reikia versti „gražiausias“, o ne „geriausias“.

2. *kepurinė pažintis su grafu 19*. Lietuviškai „kepurinė pažintis“ („šapočnoje znakomstvo“) nieko nereiškia, daug geriau tiktų išvertus „menka pažintis“ ir t. t.

3. *Klausyk, žmogau! pašauk prievaizdą 32*. Rusiškas „čeloviek“ reiškia ir „tarnas“, o lietuviškas žodis „žmogus“ tos reikšmės neturi, todėl toks vertimas yra beprasmiškas.

4. *iš ugnies į liepsną 308* = nuo vilko ant meškos?

5. *teve, kas tuu ašitiko? 288* = jums, tamstai. Tėvams lietuvių (sodžiaus žmonių) vaikai nesako „tu“⁷⁰.

6. *Puiki bobikė (rus. „slavnaja babioška“) 93*. Taip sako Čičikovas pirmą kartą pamatęs važiuojančią gražią šešiolikos metų mergaitę. Suprantamas daiktas, kad čia žodis „bobikė“ visai netinka. Jis galėjo pasakyti „graži mergaitė“, „daili mergužė“, „graži varliūkštė“ ar kaip kitaip panašiai.

7. *yra nemaža žmonių, kurie smilkodangų 255; jis buvo tiesiog dangaus smilkytojas (rus. „koptitel neba“)*. Rus. „koptit nebo“ reiškia „be reikalo gyventi, būti nenaudingam visuomenei“, todėl rus. „koptitel neba“ verstinas lietuviškai „dykaduonis“, „duonos gadintojas“ ir tt.

8. *tarnas lakstė... švytuodamas padėklu, ant kurio tupėjo daugybė puodelių su arbata 9*. Aišku, kad lietuviui arbatos puodeliai negali tupėti nei ant stalo, nei ant padėklo.

Čia iškelti, žinoma, ne visi vertimo negerumai, duoti tik ryškesni jų pavyzdžiai. Kaip buvo matyti, jie mažina kalbos gyvumą ir sklandumą. Vertėjai ir redaktoriai toliau turi pasirūpinti pašalinti tuos negerumus. Didžiojo rusų rašytojo Gogolio veikalai turi išeiti su geriausia lietuviška kalba. Geri raštai moko kalbos, kelia kalbos kultūrą.

Spausdinama iš rankraščio